

2. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1821 - 1936)

Α. Εξωτερικός Προσανατολισμός και πελατειακές σχέσεις (1821-1843)

1. Πελατειακά δίκτυα επί Τουρκοκρατίας

(Ακολουθεί το κείμενο του σχολικού βιβλίου, σελ. 59-60)

Κατά την προεπαναστατική περίοδο, για αντικειμενικούς λόγους, οι Έλληνες δεν είχαν τη δυνατότητα να συγκροτήσουν πολιτικά κόμματα. Υπήρχε όμως μια άλλη μορφή υποστήριξης των συμφερόντων τους, τα πελατειακά δίκτυα¹, στην οργάνωση των οποίων οδήγησαν οι εξής λόγοι:

- ο ανταγωνισμός μεταξύ προσώπων για την κατάληψη θέσεων εξουσίας,
- η ελλιπής παροχή προστασίας από μέρους της οθωμανικής διοίκησης προς τους υπηκόους της σε περιπτώσεις αυθαιρεσιών,
- η απουσία συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, πράγμα που δημιουργούσε διαρκή αίσθηση αβεβαιότητας στους ανθρώπους.

Οι παραπάνω λόγοι οδηγούσαν τους υπηκόους να καταφεύγουν σε μη κρατικούς φορείς, οι οποίοι θα τους παρείχαν τη στοιχειώδη ασφάλεια. Ο πρώτος φορέας ήταν η ευρύτερη οικογένεια. Κάθε οικογένεια συνδεόταν οριζόντια με άλλες οικογένειες και κάθετα με *πάτρωνες-προστάτες* και τις οικογένειές τους, που είχαν υψηλότερη κοινωνική θέση. Στην Πελοπόννησο, για παράδειγμα, κατά την περίοδο 1715-1821 αναπτύχθηκαν δύο μεγάλα δίκτυα *πατρωνίας*, στην κορυφή των οποίων βρίσκονταν οικογένειες προκρίτων. Ανάμεσα σ' αυτές επικρατούσε έντονος ανταγωνισμός για την άσκηση επιρροής σε όλα τα επίπεδα της δημόσιας ζωής και για την κατάληψη των δημοσίων θέσεων. Στη Στερεά Ελλάδα φορείς της πατρωνίας ήταν μεγαλοαρματολοί. Στα νησιά, εξάλλου, στην ηγεσία των δικτύων πατρωνίας βρίσκονταν οι οικογένειες των μεγάλων πλοιοκτητών.

Τα κατοπινά κόμματα² δεν αποτελούν απλή μετεξέλιξη των δικτύων πατρωνίας. Επί τουρκοκρατίας το πολιτικό πλαίσιο ήταν δεδομένο και αναμφισβήτητο: η οθωμανική κυριαρχία. Τα ζητήματα στα οποία μπορούσαν να εκφραστούν διαφωνίες και διαφορετικές απόψεις ήταν είτε η διεκδίκηση δημοσίων αξιωμάτων είτε η αντιμετώπιση μικροπροβλημάτων της καθημερινής ζωής, περισσότερο "τεχνικής" υφής, όπως π.χ. ζητήματα δημοσίων έργων. Οι φορείς της πατρωνίας δεν είχαν λόγο σε ζητήματα που άπτονταν της νομοθεσίας ή της εξωτερικής πολιτικής, και επομένως τα δίκτυα πατρωνίας δεν διαμόρφωναν διαφορετικές πολιτικές απόψεις³. Γενικότερα, τα δίκτυα πατρωνίας δεν λειτουργούσαν κάτω από τους ίδιους όρους και δεν ανταποκρίνονταν στις ίδιες ανάγκες με τα κατοπινά κόμματα.

1. Η σχέση *πελατείας* είναι μία σχέση εκούσιας διπολικής ανταλλαγής ανάμεσα σε κοινωνικούς φορείς άνισης κοινωνικής και οικονομικής ισχύος, που στηρίζεται στην αμοιβαία ανάληψη υποχρεώσεων παροχής ορισμένων διαφορετικών υπηρεσιών, χωρίς το πλέγμα αυτό των υποχρεώσεων να εντάσσεται σ' ένα δεδομένο έννομο ή οπωσδήποτε θεσμοποιημένο σύστημα αξιολογικών κανόνων συμπεριφοράς και αντιστοίχων κυρώσεων.

Γεώργιος Κοντογιώργης (επιμ.): Κοινωνικές και πολιτικές
δυνάμεις στην Ελλάδα. Αθήνα 1977, σ. 7.

Σχόλιο:

Η πελατειακή σχέση, σύμφωνα με τον Κοντογιώργη, χαρακτηρίζεται από την αμοιβαιότητα στην εξυπηρέτηση ατομικών ή ομαδικών συμφερόντων, μεταξύ ατόμων ή ομάδων διαφορετικής κοινωνικής και οικονομικής θέσης, χωρίς, βέβαια, να έχει τυπική, θεσμική αναγνώριση.

2. Κόμμα: ένωση πολιτών, οι οποίοι έχουν συσσωματωθεί λόγω κοινών πολιτικών απόψεων, συμφερόντων και στόχων, ώστε να κατακτήσουν μέσω της κατοχής πολιτικών ηγετικών θέσεων τόση εξουσία μέσα σε ένα κράτος..., ώστε να μπορούν να πραγματοποιήσουν τους πολιτικούς τους σκοπούς.

Reinhart Beck: Sachwörter buch der Politik.
Στουτγάρδη 1986.

Σχόλιο:

Από τον παραπάνω σαφή ορισμό του κόμματος, είναι κατανοητό τι εννοεί ο συντάκτης του σχολικού βιβλίου λέγοντας ότι " τα δίκτυα πατρωνίας δεν λειτουργούσαν κάτω από τους ίδιους όρους και δεν ανταποκρίνονταν στις ίδιες ανάγκες με τα κατοπινά κόμματα". Με άλλα λόγια, η διαφορά ανάμεσα στην πατρωνία και στο κόμμα είναι το επιδιωκόμενο συμφέρον.

3. Η πολιτική αποτελούσε, κοντά στα άλλα, και σημαντική οικονομική δραστηριότητα: ήταν δηλαδή τρόπος βιοπορισμού που τον επιδίωκαν και τον εξασφάλιζαν από ποικίλες, κάποτε και ανορθόδοξες πηγές. Η πεποίθηση ότι η κατάκτηση μιας θέσεως έδινε τη δυνατότητα στον κάτοχό της να προάγει, περισσότερο και από το γενικό καλό, τα προσωπικά του συμφέροντα μεταφέρθηκε και διατηρήθηκε στον κρατικό μηχανισμό, όταν με την επιτυχία της Επαναστάσεως το ίδιο το κράτος έγινε αντικείμενο ανταγωνισμού μεταξύ των Ελλήνων. Η νομιμοφροσύνη απέναντι στην οικογένεια, που ως ομάδα κοινωνική είχε αποκτήσει προτεραιότητα απέναντι στο έθνος, το προσωπικό συμφέρον, επίσης, έκαναν το άτομο να αποβλέπει συχνά στην εκμετάλλευση της κρατικής μηχανής προς όφελος των συγγενών και των φίλων του, σε βάρος των αντιπάλων του.

Ιωάννης Πετρόπουλος - Αικατερίνη Κουμαριανού: ΙΕΕ, ΙΓ, σ. 27.

Σχόλιο:

Από το πιο πάνω κείμενο γίνεται σαφές μια σημαντική, αρνητική, συνέπεια που είχαν τα δίκτυα προστασίας στις κατοπινότερες αντιλήψεις των Ελλήνων γύρω από το Κράτος. Η μέχρι σήμερα κυριαρχούσα προτεραιότητα του ατομικού έναντι του συλλογικού, όσον αφορά στη σχέση πολίτη-Κράτους, είναι βαθιά ριζωμένη πρακτική.

Ερμηνευτική σημείωση πάνω στο κυρίως σώμα του κειμένου του σχολικού βιβλίου:

Τα πελατειακά δίκτυα πρωτοεμφανίσθηκαν και αναπτύχθηκαν κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα του υπόδουλου Ελληνισμού, ατομικά και συλλογικά, σε τοπικό κυρίως επίπεδο. Οι Έλληνες, μετά και την πτώση της Κωνσταντινούπολης, το 1453, βρέθηκαν χωρίς πρωτογενή πολιτική εξουσία, χωρίς δηλαδή

ελληνικό κράτος, κρατική δομή που να υποστηρίζει τα εθνικά και άλλα συμφέροντα. Όμως, η ιδιότυπη μορφή οργάνωσης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας τους άφησε περιθώρια οργάνωσης, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους, σε τοπικό, όπως ήδη σημειώθηκε, κυρίως επίπεδο (Κοινοτικό σύστημα). Η ανάγκη, λοιπόν, να εκπροσωπούνται οργανωμένα ενώπιον των τουρκικών αρχών έδωσε ώθηση στον ανταγωνισμό για την κατάληψη θέσεων εξουσίας, την κατάληψη δηλαδή των σημαντικότερων θέσεων των τοπικών κοινοτήτων, οι οποίες έδιναν στους κατόχους τους το προνόμιο της συνδιαλλαγής με τους τοπικούς αξιωματούχους του Οθωμανικού Κράτους. Οι συχνές αυθαιρεσίες των τελευταίων και η ανάγκη αναζήτησης προστασίας ενώπιον της κεντρικής διοίκησης επέτειναν ασφαλώς αυτόν τον ανταγωνισμό. Περαιτέρω, η ανυπαρξία οποιασδήποτε κοινωνικής προστασίας ενίσχυε ακόμη περισσότερο το σύστημα αυτό. Ο πρώτος φορέας του πελατειακού συστήματος ήταν η ευρύτερη οικογένεια. Κάθε οικογένεια συνδεόταν με άλλες οικογένειες και αυτές με τη σειρά τους έμπαιναν κάτω από την εξουσία των πατρώνων-προστατών, ισχυρών προσώπων δηλαδή, και των οικογενειών που ο καθένας από αυτούς εκπροσωπούσε. Στην Πελοπόννησο οι πάτρωνες-προστάτες ήταν συνώνυμο των προκρίτων, στη Στερεά Ελλάδα τις θέσεις εξουσίας κατείχαν οι μεγαλοαρματολοί, ενώ στα νησιά οι μεγάλοι πλοιοκτήτες. Φυσικά, τα δίκτυα πατρωνίας δεν λειτουργούσαν με τους ίδιους όρους, όπως τα κατοπινά κόμματα, αφού τα ζητήματα με τα οποία ασχολούνταν δεν είχαν καμιά σχέση με νομοθετικά ή διοικητικά θέματα, με θέματα δηλαδή που θα μπορούσαν να δώσουν γένεση σε πολιτικές θέσεις.

Ορισμός - ερώτηση:

Πελατειακά δίκτυα: Ήταν μια μορφή υποστήριξης των συμφερόντων των Ελλήνων κατά την προεπαναστατική περίοδο, αφού, για αντικειμενικούς λόγους, δεν είχαν τη δυνατότητα να συγκροτήσουν πολιτικά κόμματα. Στην οργάνωση των πελατειακών δικτύων οδήγησαν οι εξής λόγοι:

- ο ανταγωνισμός μεταξύ προσώπων για την κατάληψη θέσεων εξουσίας,
- η ελλιπής παροχή προστασίας από μέρους της οθωμανικής διοίκησης προς τους υπηκόους της σε περιπτώσεις αυθαιρεσιών,
- η απουσία συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, πράγμα που δημιουργούσε διαρκή αίσθηση αβεβαιότητας στους ανθρώπους.

Οι παραπάνω λόγοι οδηγούσαν τους υπηκόους να καταφεύγουν σε μη κρατικούς φορείς, οι οποίοι θα τους παρείχαν τη στοιχειώδη ασφάλεια. Ο πρώτος φορέας ήταν η ευρύτερη οικογένεια. Κάθε οικογένεια συνδεόταν οριζόντια με άλλες οικογένειες και κάθετα με πάτρωνες-προστάτες και τις οικογένειές τους, που είχαν υψηλότερη κοινωνική θέση. Στην Πελοπόννησο, για παράδειγμα, κατά την περίοδο 1715-1821 αναπτύχθηκαν δύο μεγάλα δίκτυα πατρωνίας, στην κορυφή των οποίων βρίσκονταν οικογένειες προκρίτων. Ανάμεσα σ' αυτές επικρατούσε έντονος ανταγωνισμός για την άσκηση επιρροής σε όλα τα επίπεδα της δημόσιας ζωής και για την κατάληψη των δημοσίων θέσεων. Στη Στερεά Ελλάδα φορείς της πατρωνίας ήταν μεγαλοαρματολοί. Στα νησιά, εξάλλου, στην ηγεσία των δικτύων πατρωνίας βρίσκονταν οι οικογένειες των μεγάλων πλοιοκτητών.

ΠΗΓΕΣ - ΚΕΙΜΕΝΑ (ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ)

1. ΠΗΓΗ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ (Επιστημονική μελέτη - Μονογραφία)

Θα προσπαθήσουμε, τώρα, να επισημάνουμε μια σειρά από προεκτάσεις του κρατικού γιγαντισμού στο επίπεδο των πολιτικών συμπεριφορών:

Το πρώτο θέμα αναφέρεται στην περιώνυμη δυσλειτουργία και διαφθορά του ελληνικού κρατικού μηχανισμού, που επανέρχεται σε όλες τις αναλύσεις. Η έννοια της διαφθοράς είναι ιστορική και συνδέεται με τις συγκεκριμένες συνθήκες δόμησης του δημόσιου χώρου. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μέχρι τον 18ο αιώνα δεν υπήρχε ουσιαστική διάκριση ανάμεσα στον ιδιωτικό και στον δημόσιο τομέα, στο κράτος και στην κοινωνία.

Η έννοια της διαφθοράς αρχίζει και μπαίνει στο σύστημα των ιδεών, μόνο από τη στιγμή που η αυστηρή οριοθέτηση δημόσιου χώρου και ιδιωτικού χώρου έχει ήδη συντελεστεί, από τη στιγμή, δηλαδή, που δημιουργούνται δύο διαφορετικά και σαφώς χωρισμένα συστήματα συμπεριφορών, που κρυσταλλώνονται σε δύο διαφορετικούς αξιολογικούς κώδικες: ο κώδικας της τιμιότητας, από την μια μεριά, που πρέπει, υποτίθεται, να πρυτανεύει στις ιδιωτικές συναλλαγές και είναι σεβασμός του εκφρασμένου λόγου σύμβασης στο πλαίσιο της οποίας η προώθηση του ατομικού συμφέροντος είναι αυτονόητη, και από την άλλη ο κώδικας της χρηστότητας που εκφράζεται με τον όρκο που δίνει κάποιος που καταλαμβάνει μια δημόσια θέση και προϋποθέτει τον εξοβελισμό κάθε ιδιωτικού συμφέροντος. *«Αυτή η διάκριση, όμως, προϋποθέτει ιστορικά όχι μόνο τον ακριβή διαχωρισμό κοινωνίας και κράτους, και την ακριβή οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων του τελευταίου, αλλά και μια ιστορική αντιστοιχία ανάμεσα στον χωρισμό αυτό: Κράτους και κοινωνίας από την μια μεριά και στο επίπεδο της ανάπτυξης της κοινωνίας και της οικονομίας απ την άλλη. Όταν δεν έχουμε την αντιστοιχία αυτή, όταν δηλαδή το επίπεδο της ανάπτυξης δεν «χρειάζεται» αστικό κράτος, είναι πολύ φυσικό να μην μπορεί να υπάρξει κατά κανένα τρόπο, αυτό το οποίο ονομάζουμε μη διαφθαρμένη διοίκηση. Στις κοινωνίες αυτές είναι πολύ δύσκολο να γίνει διαχωρισμός ανάμεσα στο ιδιωτικό συμφέρον και το δημόσιο συμφέρον, για τον απλό λόγο ότι η έννοια του δημόσιου συμφέροντος είναι αδύνατο να κρυσταλλωθεί και να διατυπωθεί».* Βλ. Τσουκαλάς Κ., *«Κράτος και κοινωνία...* όπ. πρ. σελ. 224.

Ένα δεύτερο φαινόμενο, αναφέρεται στο λεγόμενο πελατειακό σύστημα και τις σχέσεις πατρωνίας. Πρόκειται για ένα σύστημα, που απαρτίζεται από την μια μεριά από «πελάτες», δηλαδή χωρικούς ή πολίτες που έχουν ανάγκη από το κράτος και αντλούν ωφέληματα από το κράτος και από την άλλη μεριά πάτρωνες, δηλαδή τους κομματάρχες και τους βουλευτές, που έχουν ανάγκη τους χωρικούς για την ψήφο τους, έτσι ώστε η συνάντηση των δύο αυτών αναγκών ανάμεσα στις δύο αυτές ανισότιμες κατηγορίες να οδηγεί στη δόμηση μόνιμων πλεγμάτων προσωπικής εξάρτησης, με όλες τις αυτονόητες προεκτάσεις των πλεγμάτων αυτών.

Ασφαλώς, όμως, ιστορική προϋπόθεση της δόμησης αυτού του συστήματος των πελατειακών πλεγμάτων είναι να υπάρχει η αντικειμενική δυνατότητα διάθεσης κρατικών πόρων σε τόση μεγάλη έκταση, ώστε το σύστημα αυτό του επιμερισμού και της σχέσης πάτρωνα-πελάτη να γίνεται κοινωνικά κυρίαρχο. Δεν μπορεί δε να γίνει κοινωνικά κυρίαρχο, παρά μόνο από τη στιγμή που υπάρχουν αρκετά χρήματα στη διάθεση του πάτρωνα ή του κράτους που ελέγχεται από τον πάτρωνα, για να καταλήξει σε πολλούς «πελάτες», από την στιγμή όπου η ελεγχόμενη από το κράτος μερίδα του συνόλου των πόρων είναι σχετικά μεγάλη. Με την έννοια αυτή, είναι ίσως γόνιμο να ερμηνευτεί το πελατειακό σύστημα και η δόμηση των πελατειακών σχέσεων στην Ελλάδα, σαν συνάρτηση, σαν επιφαινόμενο ενός κράτους, το οποίο για πάρα πολλούς λόγους μπορεί να

αναπτύσσεται πάρα πολύ και πάρα πολύ γρήγορα. Έτσι, όταν έχουμε στην αρχή του 19ου αιώνα το 30% περίπου του εθνικού εισοδήματος να ελέγχεται και να ανακατανέμεται μέσα από τον κρατικό μηχανισμό, είναι πάρα πολύ φυσικό, ότι η πρόσβαση στο 30% αυτού του πλεονάσματος θα αποτελέσει βασικό άξονα κρυστάλλωσης των ιδιωτικών συμφερόντων και, ταυτόχρονα, βασικό χώρο αντιπαράθεσης τους σε σχέση με την δυνατότητα ιδιωτικού προσπορισμού των πόρων αυτών. Το κράτος, δηλαδή, γίνεται ένα κράτος διανομής και αναδιανομής προσόδων. Μόνο έτσι μπορούμε να δούμε ποια είναι η ουσιαστική ταξική βάση του πελατειακού συστήματος και πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος της δημόσιας διοίκησης, η οποία είναι εκτεταμένη, έχει αποφασιστική σημασία στη διανομή των πόρων, άρα και στη δόμηση των κυρίαρχων στρωμάτων και παίζει τόσο μεγάλο ρόλο στην ιδεολογική συμπύκνωση των συλλογικών παραστάσεων: «Όταν υπάρχουν πολλά χρήματα για διάθεση, εκείνοι που τα αντλούν και τα χειρίζονται χρησιμοποιούν την δυνατότητα χειρισμού των πόρων αυτών, ακριβώς για να αναπαράγουν και ενισχύσουν την δική τους τη θέση στο πολιτικό σύστημα. Η ταξική δομή της διοίκησης καθίσταται εμφανής. Αλλά προϋπόθεση αυτού είναι ακριβώς η συνεχιζόμενη άντληση των πόρων, πράγμα που αντίκειται σε οποιαδήποτε μορφή εκλογίκευσης του ελληνικού κράτους και συρρίκνωσης του ή μετασχηματισμού του σε ένα αστικό εκλογικευμένο κράτος. Με την έννοια αυτή ολόκληρο το σύστημα της πελατείας και ολόκληρο το σύστημα των πολιτευτών οφείλει την ύπαρξή του στη δυνατότητα να μοιράζονται όλο και περισσότερους πόρους, όλο και περισσότεροι πελάτες». Βλ. Τσουκαλάς Κ., «Κράτος και κοινωνία... όπ.πρ. σελ. 225-226.

Βασίλης Πατρώνης, Ελληνική οικονομική ιστορία, Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στην Ελλάδα (18ος-20ος αιώνες), σελ. 149-150

Σχόλιο:

Ο Πατρώνης, αξιοποιώντας και την άποψη του Δερτιλή, αναλύει τα αίτια της δοαφθοράς στις σχέσεις πολιτών και Κράτους στην Ελλάδα. Στη βάση του αρνητικού αυτού φαινομένου τοποθετεί την απουσία διαχωρισμού ατομικής και δημόσιας σφαίρας. Ο συμψηφισμός των συμφερόντων των πολιτών. Σε ένα δεύτερο επίπεδο αναδεικνύει μια άλλη παθογένεια που ευνοεί τη διαφθορά, που δεν είναι άλλη από το σύστημα της πατρωνίας, με άλλα λόγια την αντιμετώπιση του Κράτους από τα άτομα και τις ομάδες ως μέσου για την προώθηση ιδίων συμφερόντων.

Η ανάπτυξη όμως του συστήματος της προστασίας, ο Πατρώνης, ακολουθώντας τις αντιλήψεις του Τσουκαλά, θεωρεί ότι ήρθε μέσα από την αναδιανομή του εθνικού εισοδήματος από το Κράτος, κάτι που είχε και επιπτώσεις στον ταξικό χρωματισμό της δημόσιας διοίκησης (ανάλογα με το εύρος των πολιτών και των ομάδων που συμμετείχαν στα οφέλη του διανεμόμενου από το κράτος χρηματικού αποθέματος).

2. ΠΗΓΗ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ (Επιστημονική μελέτη - Μονογραφία)

Μια από τις συνέπειες της αυτονομίας της πολιτικής από τις κοινωνικές αντιθέσεις ήταν η αναντιστοιχία των κοινωνικών τάξεων με τα ταξικά συμφέροντα, όπως αυτά διαμεσολαβούνταν από τα πολιτικά κόμματα. Αφού, λοιπόν, τα κόμματα δεν εκπροσωπούσαν ούτε υπηρετούσαν ταξικά συμφέροντα, ο τρόπος που τους απέμενε για να συνδέονται με το εκλογικό σώμα ήταν τα συμφέροντα ατόμων, γεωγραφικών περιοχών και ομάδων. Οι επαγγελματικές ομάδες δεν ήταν ενδιαφέρων στόχος, σε μια χώρα όπου σχεδόν τα τέσσερα πέμπτα του πληθυσμού ζούσαν και ψήφιζαν σε αγροτικές περιοχές, περισσότερα από τα δύο τρίτα ήταν αγρότες και η οικονομική καθυστέρηση δεν ευνοούσε

τη συλλογική επαγγελματική οργάνωση. Κατά συνέπεια, ο καλύτερος τρόπος για να προσελκύνονται ψήφοι με ευκολία και ασφάλεια ήταν η εξυπηρέτηση προσωπικών συμφερόντων των ψηφοφόρων. Αυτές οι πολιτικές ανάγκες, όπως είχαν διαμορφωθεί μέσα σε μία κατεξοχήν αγροτική οικονομία και κοινωνία, ήταν το έδαφος που έθρεψε τις ρίζες και της πατρωνίας. Η πατρωνία ήταν ουσιαστικά ο ασφαλέστερος τρόπος διαμεσολάβησης γύρω από τις προσωπικές απαιτήσεις των ψηφοφόρων και το Κράτος ήταν το καλύτερο μέσο για την ικανοποίησή τους: «Σ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα και ιδίως στην περίοδο μετά το 1870, μία από τις πιο ισχυρές κι έμμενες ανάγκες του πληθυσμού ήταν η απασχόληση. Ουσιαστικά το πρόβλημα δεν ήταν τόσο η ανεργία - δε θα μπορούσε άλλωστε να είναι σε μια υπανάπτυκτη αγροτική οικονομία - όσο η φυτοζωία και η ανασφάλεια που προξενούσε η αγροτική υποαπασχόληση. Πρόκειται φυσικά για ένα κοινωνικό πρόβλημα που αφορούσε κυρίως τους μικρούς ανεξάρτητους κτηματίες και όχι τους άκληρους: απ' αυτούς, οι αγροτικοί εργάτες ήταν ελάχιστοι· και οι κολλήγοι είχαν τα θλιβερά προνόμια της τάξης τους: εξασφαλισμένη εργασία και τη δυνατότητα μεταφοράς τους σε άλλα τσιφλίκια. Αντίθετα οι μικροκληρούχοι είχαν ν' αντιμετωπίσουν τα δύο προβλήματα που χαρακτηρίζουν πάντα την δική τους τάξη. Το πρώτο πρόβλημα ήταν η βαθμιαία διείσδυση των μηχανισμών της καπιταλιστικής αγοράς στην αγροτική οικονομία. Στην Ελλάδα μάλιστα οι περιπλοκές του συστήματος των τιμών και των κινδύνων της αγοράς ενισχύονταν από τη συνεχώς αυξανόμενη σπουδαιότητα της παραγωγής σταφίδας και κρασιού και ιδίως εκείνου του τμήματός της που προοριζόταν για εξαγωγή- μια κατάσταση που στα 1890 και στα 1900 έφτασε σε εκρηκτικό σημείο με τη σταφιδική κρίση. Το άλλο τυπικό πρόβλημα αυτής της τάξης ήταν η κατάρτιση, από γενιά σε γενιά, των ήδη μικρών κλήρων. Τα «παραπανίσια» παιδιά των μικροκτηματιών είχαν πολύ λίγες εξόδους διαφυγής απ' αυτή την κατάσταση. Έμενε η μετανάστευση και κυρίως η αναζήτηση απασχόλησης σε άλλους οικονομικούς τομείς, συνήθως σε αστικές περιοχές. Αυτοί λοιπόν που αναζητούσαν απασχόληση ήταν κυρίως εκείνοι που «περίσσευαν» όσο πλήθαινε η τάξη των μικροκτηματιών, είτε τους ωθούσε σ' αυτό η σπανιότητα της γης είτε οι αβεβαιότητες και οι ανατροπές που έφερνε μαζί της η εμπορευματοποίηση της γεωργίας. Στην ίδια μακρά περίοδο, σ' ολόκληρο το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, δεν παρατηρήθηκε ουσιαστική ανάπτυξη καπιταλιστικής οικονομίας στα αστικά κέντρα. Αν όμως η εμβρυώδης ελληνική βιομηχανία δεν μπορούσε να απορροφήσει το ρεύμα των αγροτών προς τις πόλεις, αυτό μπορούσε να το κάνει το Κράτος: Επειδή λοιπόν μία από τις σπουδαιότερες ανάγκες του αγροτικού πληθυσμού ήταν η απασχόληση και το Κράτος ήταν ο σημαντικότερος πιθανός εργοδότης, η αλληλοσύνδεση Κράτους και μικροκληρούχων σ' ένα τυπικό πλέγμα προσφοράς και ζήτησης ήταν αναπόφευκτη». Βλ. Δερτιλής Γ., "Η αυτονομία της πολιτικής ...", όπ. π. σελ. 66-67.

.....

Από την άλλη, υπήρχαν τα αδιέξοδα των παραδοσιακών κυρίαρχων στρωμάτων, που δεν κατάφεραν ούτε να μετατραπούν σε μεγαλοκτηματίες ούτε να αντιταχθούν στη δημιουργία του κεντρικού κράτους που κατάφερε το τελεσίδικο πλήγμα στους κατεστημένους τοπικισμούς. Υπό αυτούς τους όρους ήταν, ίσως, φυσικό το γεγονός ότι οι κοτζαμπάσηδες που, μετά τους πρώτους δισταγμούς τους, είχαν παίξει, έστω και συρόμενοι, σοβαρότατο λόγο στον αγώνα, στράφηκαν μαζικά προς την «κατάκτηση» του κρατικού μηχανισμού. Οι λόγοι του μαζικού αυτού αναπροσανατολισμού είναι πολλαπλοί. Πράγματι, υπό τις συνθήκες που επικρατούσαν μετά την απελευθέρωση, ο κρατικός μηχανισμός δεν ήταν μόνο ο φορέας της πολιτικής εξουσίας. Ήταν ταυτόχρονα και ο κυριότερος κοινωνικός μηχανισμός άντλησης και κατανομής του οικονομικού πλεονάσματος: «Στην Ελλάδα, χώρα προικισμένη με αστικούς θεσμούς και κυριαρχημένη ακόμα από προκαπιταλιστικές μορφές παραγωγής, ο ρόλος του κράτους είναι ήδη από την αρχή εξαιρετικά διογκωμένος. Χονδρικά, η αναλογία του κράτους στη διαδικασία απόστασης του υπερπροϊόντος μπορεί να συναχθεί ενδεικτικά από τη σχέση του κρατικού προϋπολογισμού και του εθνικού

εισοδήματος. Έτσι γύρω στο 1840 οι κρατικές δαπάνες πρέπει να αντιπροσωπεύουν ανάμεσα στα 20% και στο 30% του εθνικού εισοδήματος. Δεδομένου του χαμηλού βαθμού εκχρηματισμού της οικονομίας η συμμετοχή του κράτους εμφανίζεται δηλαδή από την αρχή τεράστια, και η βαθμιαία πτώση της δεν απεικονίζει παρά την αργή εμφάνιση άλλων μορφών άντλησης και κάρπωσης του υπερπροϊόντος. Η ογκωδέστατη αυτή συμμετοχή του κράτους στην άντληση του πλεονάσματος – τονίζεται ήδη από τον Αριστείδη Οικονόμου, που από το βήμα της Βουλής το 1886 αντιδιαστέλλει το υψηλό ποσοστό της Ελλάδας προς το 12% της Μ. Βρετανίας, το 8% της Γαλλίας και το 6% του Βελγίου. Είναι συνεπώς σαφές ότι η συμμετοχή του κράτους στην συνολική διαδικασία επιμερισμού του υπέρ-προϊόντος είναι εξαιρετικά υψηλή σε σχέση με το συνολικό επίπεδο ανάπτυξης του τόπου». Βλ. Τσουκαλάς Κ., «Το πρόβλημα της πολιτικής πελατείας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», στο Κοινωνικές και Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα, Εξάντας, Αθήνα 1977, σελ. 89.

Πάνω σε αυτή τη βάση πρέπει νομίζουμε, να ερμηνευθεί η προσπάθεια των παραδοσιακών ηγετικών στρωμάτων να αποκτήσουν τον έλεγχο το κρατικού μηχανισμού. Ο έλεγχος αυτός τους εξασφάλιζε την προνομιακή δυνατότητα πρόσβασης στα κέντρα λήψεως αποφάσεων για τον επιμερισμό του υπερπροϊόντος. Πέρα από όλες τις άλλες δυνατότητες που ανοίγονταν, η ίδια η ιδιότητα του ανώτατου κρατικού λειτουργού ήταν και οικονομικά επίζηλη, αφού τα ανώτατα κλιμάκια του κρατικού μηχανισμού είχαν μισθούς που τους ανέβαζαν αυτόματα στις κορυφές της κοινωνικής και οικονομικής ιεραρχίας. Έτσι, όμως και συγκεντρώνοντας την προσοχή της στην κατάκτηση του κρατικού-διοικητικού μηχανισμού, η ελληνική άρχουσα τάξη βρέθηκε ήδη από την αρχή αποσυνδεδεμένη από τις αγροτικές δραστηριότητες και προσανατολίστηκε σε άλλους τύπους τοποθετήσεων, δηλαδή στην αγορά ακινήτων στις πόλεις, στο εξαγωγικό εμπόριο, στην εμπορική ναυτιλία ή στην τοκογλυφία. Επιπλέον, με αυτό τον τρόπο, οι πρόκριτοι δεν είχαν πια άμεσα αντικρουόμενα συμφέροντα με τους μικροκαλλιεργητές. Θεμελιώνοντας, λοιπόν, την οικονομική τους δύναμη στον έλεγχο και τη μονοπώληση του κρατικού μηχανισμού, και χρησιμοποιώντας την θέση ισχύος που κατείχαν σε αυτόν στο πλαίσιο εξω-γεωργικών βασικά κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων, τα «τζάκια» μπόρεσαν να καλλιεργήσουν συστηματικά την τοπική πολιτική τους βάση, χωρίς να αντιμετωπίζουν προφανείς και ανυπέρβλητες συγκρούσεις συμφερόντων με τους συντοπίτες τους. Με τον τρόπο αυτό, ένα μεγάλο τμήμα από τις οικογένειες των προυχόντων και τον οπλαρχηγών, διατήρησε την πολιτική του επιρροή στην ύπαιθρο μέχρι και σήμερα.

Βασίλης Πατρώνης, Ελληνική οικονομική ιστορία, Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στην Ελλάδα (18ος-20ος αιώνες), σελ. 152-153

Σχόλιο:

Ο Πατρώνης ξεκινάει με το συμπέρασμα ότι επειδή τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα δεν συνδέθηκαν με κοινωνικές τάξεις ή ταξικά συμφέροντα, συνδέθηκαν με την εξυπηρέτηση ατομικών συμφερόντων, ομαδικών και συμφερόντων στενότερων ή ευρύτερων γεωγραφικών περιοχών. Η απουσία επαγγελματικών οργανώσεων, λόγω της κυριαρχίας της αγροτικής οικονομίας, έστρεφε το ενδιαφέρον των κομμάτων στην εξυπηρέτηση ατομικών συμφερόντων.

(Σημ.: Είδαμε σε άλλα κεφάλαια ότι η Μεγάλη Ιδέα, καθώς και η απουσία μεγάλων βιομηχανικών μονάδων, σε συνδυασμό με τον οικογενειακό χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας μέσα από την εκμετάλλευση μικρών σε μέγεθος αγροτικών εκτάσεων, ήταν από τους βασικούς παράγοντες που δεν ευνόησαν τη δημιουργία κοινωνικών τάξεων).

Η πραγματικότητα αυτή οδήγησε στη δημιουργία της πατρωνίας, της εξυπηρέτησης δηλαδή

ατομικών (ή συλλογικών συμφερόντων, αλλά όχι με βάση ταξικά ή ιδεολογικά κριτήρια) μέσα από το Κράτος. Στη συνέχεια, ο Πατρώνης παραθέτει την άποψη του Δερτιλή, σύμφωνα με την οποία το ζωτικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε μεγάλο κομμάτι του ελληνικού πληθυσμού από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα ήταν η απασχόληση. Τη μεγαλύτερη ανασφάλεια βίωναν οι μικροκαλλιεργητές, οι οποίοι στο μεγαλύτερο μέρος ασχολούνταν με την καλλιέργεια σταφίδας. Η αστάθεια στις τιμές του σημαντικού αυτού εξαγωγίμου προϊόντος και η διογκούμενη κρίση στην αγορά του εξωτερικού επιδείνωναν τη θέση τους. Εξάλλου, ο ήδη μικρός κλήρος που κατείχαν μίκρυνε ακόμη περισσότερο με την περαιτέρω κατάτμήσή του στους κληρονόμους τους. Έτσι, με δεδομένο ότι ο κατευθυνόμενος στα αστικά κέντρα αγροτικός πληθυσμός δεν μπορούσε να βρει εργασία στην ανύπαρκτη βιομηχανία, το Κράτος έγινε ο εργοδότης τους, για όσους από αυτούς δεν επέλεξαν τη μετανάστευση. Για τον λόγο αυτό η διασύνδεση μικροκαλλιεργητών και Κράτους έγινε πολύ στενή.

Αυτό που εξηγεί τη στενή αλληλοπεριχώρηση ατομικών συμφερόντων και Κράτους στην Ελλάδα είναι και το γεγονός ότι ο δημόσιος τομέας διογκώθηκε υπέρμετρα. Ο Πατρώνης αναφέρει και σχετική μαρτυρία από ομιλία του Αριστείδη Οικονόμου στη Βουλή το 1866. Ο Πατρώνης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι στον κεντρικό ρόλο που έπαιξε το Κράτος στην οικονομική ζωή της χώρας συνεισέφερε και η στροφή σ' αυτό των προεπαναστατικών και επαναστατικών ηγετικών ομάδων του Ελληνισμού, προκειμένου να διατηρήσουν τα ήδη κεκτημένα προνόμιά τους ή να τα αποκομίσουν περισσότερα κέρδη. Οι πρόκριτοι της προεπαναστατικής περιόδου, με την κυριαρχία τους στην πολιτική σκηνή του απελευθερωμένου κράτους επένδυσαν τα έσοδά τους από τη θέση τους σε ακίνητα ή σε τοποθετήσεις που δεν είχαν σχέση με τον αγροτικό χώρο. Αυτό δεν τους έφερνε σε σύγκρουση συμφερόντων με τους μικροκαλλιεργητές συντοπίτες τους, γεγονός που ευνόησε και ενίσχυσε ακόμη περισσότερη τη μεταξύ τους διαπλοκή.

3. ΠΗΓΗ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ (Επιστημονική μελέτη - Μονογραφία)

Το σύστημα των πελατειακών σχέσεων.

Συνθήκες διαμόρφωσής τους στην Ελλάδα

Ο βαυαρός λόγιος Friedrich Thiersch, που είχε έρθει σε στενή επαφή με ελληνικές πολιτικές ομάδες το 1832, έδωσε μια κλασική περιγραφή του συστήματος των πελατειακών σχέσεων: «Για να κατανοήσει κανείς τη φύση αυτού του συστήματος των πελατειακών σχέσεων και τις υποχρεώσεις που επέβαλλε στους προστάτες, πρέπει να κατανοήσει σε ποια κατάσταση είχαν αφήσει την κοινωνία στην Ελλάδα οι αιώνες, οι χιλιετίες ίσως. Αφού δεν υπήρχε κεντρική εξουσία ικανή να ελέγχει και να υπερασπίζεται τους ανθρώπους, καθένας ήταν αναγκασμένος να αναζητεί αλλού στήριγμα και προστασία. Το φυσικότερο και ασφαλέστερο στήριγμα βρισκόταν στην οικογένεια, της οποίας τα μέλη, αλλά και οι συγγενείς ως τον δεύτερο βαθμό, πουθενά δεν ήταν τόσο στενά συνδεδεμένα και τόσο έτοιμα να αλληλοβοηθηθούν όσο στην Ελλάδα. Ύστερα, ο απομονωμένος άνθρωπος έπρεπε να εξασφαλίσει μια θέση ανάμεσα στους άλλους. Ανάλογα με το πόσο αδύνατος ή δυνατός αισθανόταν, γινόταν οπαδός κάποιου ισχυρού, ή συγκέντρωνε ο ίδιος οπαδούς γύρω του. Με τον τρόπο αυτό, κάθε επιφανής έχει γύρω του έναν λίγο πολύ σημαντικό αριθμό από υποτακτικούς, που τον συναναστρέφονται, τον ακούνε, ζητούν τη συμβουλή του, εκτελούν τις επιθυμίες του και υπερασπίζονται τα συμφέροντά του, προσέχοντας πάντα να είναι αντάξιοι της εύνοιας του και να κερδίζουν την εμπιστοσύνη του. Αυτή είναι η προέλευση και η φύση των αναρίθμητων φατριών από τις οποίες είναι γεμάτη η Ελλάδα. Οι αρχηγοί τους, όταν δεν αισθάνονται αρκετά δυνατοί, ώστε να είναι, οι ίδιοι και οι οπαδοί τους, αυτοδύναμοι, παίζουν στην υπηρεσία ενός ισχυρότερου αρχηγού, αυξάνοντας με την

προσχώρησή τους τη δύναμη και την επιρροή του. Αυτοί λοιπόν συνδυάζουν το ρόλο του προστάτη απέναντι στους πελάτες τους με το ρόλο του πελάτη απέναντι στον προστάτη που στέκεται σε ψηλότερη βαθμίδα. Με τη συνένωση ακριβώς αυτών των ομάδων σχηματίζονται τα κόμματα".

.....

Ο George Finlay, ο άγγλος φιλέλληνας που έγραψε μια σημαντική ιστορία της μεσαιωνικής και νεότερης Ελλάδας, μολονότι δεν αναλύει πουθενά λεπτομερώς το σύστημα, και δεν εμβαθύνει στην τεράστια σημασία του για τη δομή των ελληνικών πολιτικών πραγμάτων, αναγνωρίζει την ύπαρξη του παρεμπιπτόντως, όταν αναφέρεται «στους προσωπικούς οπαδούς και στις ένοπλες ομάδες» των προεστών. Ακόμη και το 1863, ο γάλλος περιηγητής Antoine Grénier σημειώνει ότι το σύστημα επιζεί: «Υπό τον τουρκικό ζυγό οι Έλληνες είχαν δύο ειδών προστάτες απέναντι στους τυράννους τους: 1ον τους προεστούς ή τους οπλαρχηγούς τους, και 2ον τους ξένους προεστούς. Έτσι διαμορφώθηκαν οι συνήθειες, οι παραδόσεις, στην ουσία οι αναγκαιότητες που εξακολουθούν ακόμη να υπάρχουν».

J. A. Petropoulos, *Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843)*, Α' - Β', εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1997, σσ. 67-68

4. ΠΗΓΗ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ (Επιστημονική μελέτη - Μονογραφία)

Ένα άλλο κείμενο δυτικής προέλευσης¹, που περιγράφει την περίπτωση ενός οπλαρχηγού, δείχνει πόσο βαθιά ριζωμένη ήταν συχνά η πολιτική πελατεία στο στρατιωτικό σύστημα και στις οικονομικές συνθήκες της ελληνικής κοινωνίας:

«Μιά και οι καπετάνιοι² είναι οι πιο ισχυροί άνδρες στην Ελλάδα, θα σας δώσω μια σύντομη περιγραφή ενός απ' αυτούς, που λέγεται Στονάρης³. Ζεί σ' ένα χωριό, το Κούτσινο, κοντά στον Ασπροπόταμο, στη Θράκη⁴. Τα κτήματά του βρίσκονται άλλα στην πεδιάδα και άλλα στα βουνά. Έχει στην κατοχή του περίπου εκατόν είκοσι χωριά, και στο καθένα κατοικούν, κατά μέσον όρο, κάπου εβδομήντα οικογένειες. Οι ορεσίβιοι καταγίνονται κυρίως με τα κοπάδια τους. Ο Στονάρης έχει γύρω στις 7-8 χιλιάδες ζώα, ενώ η οικογένειά του κατέχει συνολικά γύρω στις 500 χιλιάδες: αλόγα, βόδια, αγελάδες, πρόβατα, κατσίκες –κυρίως τα δύο τελευταία. Τα κοπάδια μένουν επτά μήνες στα βουνά, και τον υπόλοιπο χρόνο στις πεδιάδες. Ο καπετάνιος εκμισθώνει τα ζώα στους βοσκούς, που είναι υποχρεωμένοι να του δίνουν το χρόνο, για κάθε πρόβατο, δύο λίμπρες βούτυρο, δύο λίμπρες τυρί, δύο λίμπρες μαλλί και ένα πιάστρο. Κάθε οικογένεια έχει από πενήντα ως εκατόν πενήντα ζώα, και συνήθως εκχερσώνει μια μικρή έκταση γης και την καλλιεργεί. Οι πεδιάδες καλλιεργούνται με αρκετά ικανοποιητικό τρόπο. Δεν ανήκουν στον Στονάρη, αλλά τις νέμονται οι καλλιεργητές, που πληρώνουν ένα τρίτο της οφειλόμενης προσόδου στους Τούρκους, ένα τρίτο στον καπετάνιο και το άλλο τρίτο για τη συντήρηση των στρατιωτών...

Οι κατώτεροι καπετάνιοι είναι στις διαταγές του Στονάρη, εισπράττουν ο καθένας εισφορές από τρεις ή τέσσερις οικογένειες, και ο καθένας διοικεί ορισμένον αριθμό ανδρών.

Οι τακτικοί στρατιώτες του Στονάρη φτάνουν τους τετρακόσιους. Μπορούσε όμως να συγκεντρώσει άλλες τρεις χιλιάδες από τους χωρικούς του. Οι στρατιώτες πληρώνονται μόνο τρεις μήνες το χρόνο· η πρώτη κατηγορία παίρνει είκοσι πιάστρα το μήνα, η δεύτερη δεκαπέντε και η τρίτη δώδεκα. Ζουν καλά· τρώνε δυο φορές την ημέρα, κρέας και ψωμί, που τα παίρνουν από τους ιδιοκτήτες των σπιτιών όπου κατοικούν. Ο καπετάνιος τους προμηθεύει πολεμοφόδια και δέρματα για τα υποδήματά τους, αλλά τα όπλα και τα ρούχα τους τα βρίσκουν μόνοι τους. Δεν υπόκεινται σε κανενός είδους στρατιωτική πειθαρχία ή ποινή, και μπορούν να εγκαταλείψουν τον αρχηγό τους όποτε θέλουν...

Σε κάθε χωριό υπάρχει ένας προεστός. Οι προεστοί αυτοί βρίσκονται υπό τον έλεγχο των καπετάνιων, που είναι οι ηγεμόνες της χώρας».

¹ Stanhope προς Bowring, Μεσολόγγι, 27 Ιαν. 1824, Leicester Stanhope, Greece in 1823 and 1824: *Series of Letters and other Documents on the Greek Revolution*, νέα έκδοση, Λονδίνο 1825, σσ. 93-94.

² Στο πρωτότυπο: capitano-capitani.

³ Πρόκειται για τον γνωστό οπλαρχηγό Νικόλαο Στουρνάρη η Στουρνάρη.

⁴ Ο Ασπροπόταμος (Αχελώος) βρίσκεται στην Αιτωλοακαρνανία, όχι στη Θράκη.

J. A. Petropoulos, Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους, σσ. 68-69

Άσκηση:

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πιο πάνω δυο πηγών (3 και 4) και τις πληροφορίες του βιβλίου σας, να προσδιορίσετε τους παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του συστήματος των πελατειακών σχέσεων στην Ελλάδα.

5. ΠΗΓΗ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ (Επιστημονική μελέτη - Μονογραφία)

Η οικογένεια, παρά το γεγονός ότι ο ρόλος της διέφερε από τόπο σε τόπο ανάλογα με τις συνθήκες, αποτελούσε όχι απλώς τη βασική κοινωνική μονάδα, αλλά και τη θεμελιώδη οικονομική και πολιτική μονάδα στη δομή της ελληνικής κοινωνίας. Η οικονομική και πολιτική δραστηριότητα ήταν οργανωμένη σε οικογενειακή βάση. Συνήθως ο σύζυγος διαχειριζόταν την προίκα της γυναίκας του, ενώ οι γιοί του, ακόμη και μετά την ενηλικίωσή τους, δεν μπορούσαν να προβάλλουν ατομικές απαιτήσεις για το διαχωρισμό της οικογενειακής περιουσίας πριν από το γάμο τους. Ο πρώτος ή ο τελευταίος γιός, ανάλογα με την περιοχή, ζούσε με τον πατέρα ως «διάδοχός» του. Μολονότι οι άλλοι γιοί, συχνά αλλά όχι πάντα, δημιουργούσαν τα δικά τους νοικοκυριά, ελάχιστα συμμετείχαν στον καθορισμό της έκτασης της γης που τους αναλογούσε. Η απόφαση αυτή ήταν μάλλον αποτέλεσμα περίπλοκων οικογενειακών διευθετήσεων, που τις κατεύθυνε ο πατριάρχης της οικογένειας.

.....
Όπως η οικογένεια καλλιεργούσε από κοινού τη γή με την καθοδήγηση του πατέρα, έτσι και οι εμπορικές επιχειρήσεις των Νησιών αποτελούσαν οικογενειακές υποθέσεις. Ο προεστός, ακόμη και αν κυβερνούσε ο ίδιος το καλύτερο σκάφος του, θα εμπιστευόταν τα υπόλοιπα καράβια στους γιούς και στους στενούς συγγενείς του ...

Οργανωμένη μ' αυτό τον τρόπο η οικογένεια, όχι μόνο παρείχε βιοτικούς πόρους στα μέλη της, αλλά αναλάμβανε επιπλέον για λογαριασμό τους δημόσιες λειτουργίες, όπως θα λέγαμε με σύγχρονα κριτήρια. Τοποθετούσε επίλεκτα μέλη της σε δημόσιες θέσεις, με σκοπό να τις εκμεταλλευτεί για τη προστασία ή την προώθηση των οικογενειακών της συμφερόντων. Αναλάμβανε αστυνομικές εξουσίες για να προστατεύσει την περιουσία της, ή ακόμη και για να επιτεθεί εναντίον τοπικών εχθρών. Έπαιρνε επίσης ευεργετικά μέτρα για τα μέλη της, δηλαδή εξασφάλιζε περίθαλψη στους φτωχούς, καθοδήγηση στις χήρες και στα ορφανά, και ενδεχομένως πλήρη εκπαίδευση στους πιο προικισμένους νέους. Όπως είχε αντιληφθεί πολύ καλά ο Thiersch, η σπουδαιότητα της οικογένειας είναι κατανοητή στο πλαίσιο μιας κοινωνίας όπου η κεντρική πολιτική εξουσία, είτε γιατί ήταν αδύναμη, είτε γιατί ήταν αυθαίρετη και καταπιεστική, ενέπνεε ανασφάλεια και φόβο. Μόνο τα μέλη της ίδιας οικογένειας θεωρούνταν αξιόπιστα και ικανά να αντιμετωπίσουν από κοινού τις απειλές και τις επιθέσεις ενός εχθρικού περιβάλλοντος. Αυτός ο δεσμός εμπιστοσύνης ήταν γενικά άρρηκτος, όχι μόνο λόγω της ιερότητας των δεσμών του αίματος, αλλά και επειδή τα συμφέροντα των μελών της οικογένειας ήταν τόσο οργανικά συνυφασμένα στον οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό τομέα, ώστε το συλλογικό συμφέρον να ταυτίζεται με το

ατομικό.

J. A. Petropoulos, Πολιτική και Συγκρότηση κράτους, σσ. 69-70

Άσκηση:

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο της πιο πάνω πηγής και τις πληροφορίες του βιβλίου σας να εξηγήσετε με ποιο τρόπο αναπληρώνεται η απουσία συστήματος κρατικής μέριμνας (κοινωνικής πρόνοιας) στην προεπαναστατική Ελλάδα.